

Ks. Marek Stępień

BISKUPI DIECEZJI AUGUSTOWSKIEJ CZYLI SEJNEŃSKIEJ (1818-1925) A STOLICA APOSTOLSKA

W 1795 r., po trzecim rozbiorze Polski, do Prus zostały przyłączone ziemie części diecezji łuckiej, wileńskiej i żmudzkiej. Zaraz po wprowadzeniu tych zmian, władze pruskie rozpoczęły działania mające na celu utworzenie na tym terytorium nowej diecezji, by w ten sposób uniezależnić wiernych Kościoła od biskupów, których stolice diecezji znajdowały się na terytorium Rosji. Starania te przyniosły skutek, gdyż papież Pius VI bullą *Saepe factum est* z marca 1799 r. utworzył diecezję wigierską. Po Kongresie Wiedeńskim utworzono Królestwo Polskie, którego królem został car rosyjski. W wyniku tych zmian większa część diecezji wigierskiej znalazła się w granicach Królestwa Polskiego. W 1818 r. Papież Pius VII bullą *Ex imposita Nobis* w miejsce diecezji wigierskiej utworzył diecezję augustowską czyli sejneńską.

Niniejszy artykuł jest próbą odpowiedzi na pytania dotyczące procedur nominacji biskupów diecezjalnych i pomocniczych w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej, oraz sposobów i zakresu kontaktowania się biskupów ze Stolicą Apostolską. Celem tej publikacji jest też ukazanie roli w życiu diecezji specjalnych indultów udzielanych przez Stolicę Apostolską biskupom diecezjalnym.

Zagadnienia te zostaną przedstawione w aspekcie prawa kanonicznego powszechnego, jak też w świetle różnego rodzaju przywilejów nadawanych przez Stolicę Apostolską, umów konkordatowych, prawa partykularnego kościelnego, a także zwyczajów i w kontekście interwencji państwowych w sprawy wewnętrzne Kościoła. Niezmiernie ważne będzie ukazanie działań władz świeckich, w związku z sytuacją

społeczno-polityczną Królestwa Polskiego i stosunkami państw zaborczych ze Stolicą Apostolską. Problematyka tu prezentowana jest też interesująca z punktu widzenia prawa wyznaniowego, gdyż można będzie ocenić, czy istnieją dowody stosowania ceszaropapizmu na terenach diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej w XIX w. pod rządami władz rosyjskich? Według teorii ceszaropapizmu, struktury administracyjne Kościoła miały być dostosowane do podziału administracyjnego świeckiego i całkowicie kontrolowane oraz podległe państwu.

I. NOMINACJA BISKUPA

1. NOMINACJA BISKUPA DIECEZJALNEGO I OBJĘCIE DIECEZJI

W początkowym okresie istnienia Kościoła biskupi byli wybierani przez Apostołów z osób im znanych lub prezentowanych jako zdolnych do wykonywania tej funkcji¹. Później wybór należał do duchowieństwa, a znakomitsze osoby z danej miejscowości oraz mieszczaństwo wyrażali swą zgodę lub przedstawiali swego kandydata². Następnie wybranego egzaminował metropolita z biskupami prowincji, a ważność wyboru zależała od pomyślnie zdanego egzaminu. Zaraz po egzaminie lub w ciągu trzech najbliższych miesięcy następowała konsekracja, której udzielał metropolita z biskupami prowincji³. Od VI do XII wieku na wybór biskupów starali się wpływać władcy. Pod koniec tego okresu biskupstwa stały się realnymi beneficjami. Pierwsze interwencje papieży w wybór biskupów we Włoszech datuje się na VII wiek⁴.

Od XII wieku biskupi byli wybierani przez kapituły katedralne, chociaż czasami wymagano jeszcze akceptacji kleru i wyższych dostojników świeckich⁵. Z początkiem XIII wieku wprowadzono również na terenie Polski elekcje biskupów przez kapituły (wcześniej biskupi

¹ P. PASCHINI. *Vescovo*. W: *Enciclopedia Cattolica*. T. 12. Città del Vaticano 1954 k. 1315.

² J. GAUDEMET. *Les Elections dans l'Eglise Latine des origines au XVIe siecle*. Paris 1979 s. 22, 43.

³ PASCHINI. *Vescovo*. k. 1316.

⁴ GAUDEMET. *Les Elections*. s. 49-50, 56, 63, 65.

⁵ PASCHINI. *Vescovo*. k. 1316.

byli powoływani przez władzę)⁶, wtedy jednak papieże interweniowali w oparciu o normy prawa wyborczego. W tym czasie obowiązywała nadal zasada, że konfirmacja wyboru biskupa należała do metropolity, on też w otoczeniu biskupów prowincji udzielał wybranemu konsekracji⁷. Papieże zastrzegali sobie jednak obsadę niektórych biskupstw, na przykład w latach 1347-1375 takich nominacji papieskich było dziewiętnaście. Ze wzrostem rezerwacji papieskiej łączyło się uchYLENIE praw metropolitów do aprobowania wyborów dokonanych przez kapitułę⁸. Wydaje się, że początkiem tego procesu były fakty odwoływania się kapituły do papieża od negatywnej odpowiedzi metropolity, albo też przeprowadzanie elekcji przez kapitułę broniącą swych praw, mimo rezerwatu papieskiego. Dopiero po przeprowadzeniu tej procedury kapituła występowała do Stolicy Apostolskiej o zatwierdzenie wyboru lub o dopuszczenie postulacji. Papieże tolerowali ten stan, podkreślając, że elekcja była jednomyślna⁹.

W Kościele Powszechnym w XV w. dochodziło do zatargów i nieporozumień, dlatego też władcy świeccy powrócili do prawa nominacji, papieże jednak zachowywali sobie prawo zatwierdzania nominowanych biskupów¹⁰. Tak więc wybór lub też nominacja dawały wybranemu lub nominowanemu prawo do biskupstwa, ale nie samo biskupstwo, które wraz z władzą biskupią jurysdykcyjną udzielane mu było przez zatwierdzenie papieskie (*confirmatio*). W XIV w. generalnie

⁶ W. WÓJCIK. *Kościelne ustawodawstwo partykularne w Polsce przedrozbiorowej na tle powszechnego prawodawstwa kościelnego*. W: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*. Lublin 1969 s. 425. Por. J. GRZYWACZ. *Nominacja biskupów w Polsce przedrozbiorowej*. Lublin 1960. s. 23-27.

⁷ Innocenty III przyjął w 1201 r. postulację biskupa lubuskiego Cypriana na stolicę wrocławską. Ten sam papież nie dopuścił w 1207 r. do postulacji złożonej przez większość kapituły krakowskiej, aby biskup płocki Gedko został przeniesiony do Krakowa, ale zatwierdził wybór mistrza Wincentego na to biskupstwo i polecił okazywać elektowi posłuszeństwo i szacunek. Papież Grzegorz IX nadał biskupstwo krakowskie Andrzejowi z Gryfitów w 1232 r. Jednak na interwencję księcia wrocławskiego i krakowskiego Henryka unieważnił swą prowizję i zgodził się na przeprowadzenie wyborów przez kapitułę. W. WÓJCIK. *Wizytacje biskupów polskich „Ad limina” do roku 1911*. „Prawo Kanoniczne” 18:1975 nr 3-4 s. 145-146. Por. A. KAKOWSKI. *Biskupi na ziemiach polskich*. W: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*. T. 3-4. Warszawa 1904 s. 397.

⁸ GRZYWACZ. *Nominacja biskupów*. s. 24.

⁹ WÓJCIK. *Wizytacje biskupów polskich*. s. 147.

¹⁰ M. CORONATA. *Institutiones Iuris Canonici*. T. 1. Wyd. 4. Marietti 1950 s. 462; A. VERMEERSCH, J. CREUSEN. *Epitome Iuris Canonici*. T. 1. Wyd. 4. Romae 1937 s. 339.

wszystkie nominacje biskupie były już uzależnione od zatwierdzenia papieskiego, a z czasem na terenie poszczególnych krajów sprawy te zaczęły regulować konkordaty¹¹.

Przed akceptacją papieża, odbywał się podwójny proces informacyjny, jeden w miejscu zamieszkania wybranego, a drugi w Rzymie¹². Sobór Trydencki zarządził¹³, aby urzędowe dokumenty wyboru biskupa były przesyłane nuncjuszowi, który miał przeprowadzać proces informacyjny i zdawać relację papieżowi. Następnie papież polecał arcybiskupowi lub innemu biskupowi prowincji, w której biskupstwo miało być obsadzone, zebranie informacji o kandydacie. Później proces przeprowadzała specjalna kongregacja kardynałów, gdzie głosowano nad przydatnością kandydata. Gdy głosowanie było przychylne, papież zatwierdzał wybór lub nominację i prekonizował¹⁴ wybranego, co ogłaszał w oddzielnej bulli¹⁵. Od tego momentu biskup miał prawo administrowania i jurysdykcji¹⁶, ponieważ jurysdykcję pozwalającą na sprawowanie urzędu pasterskiego w swojej diecezji biskup otrzymuje od papieża¹⁷.

¹¹ F. WERNZ, P. VIDAL. *Ius canonicum*. T. 2: *De personis*. Wyd. 3. Romae 1943 s. 737; P. PASCHINI. *Vescovo*. k. 1316. Zob. M. ŻUROWSKI. *Hierarchiczne funkcje zarządzania Kościołem*. T. 2. Warszawa 1979 s. 165; Por. I. GRABOWSKI. *Prawo Kanoniczne*. Lwów 1921 s. 88.

¹² Bouix nie mówi o dwóch procesach, ale stwierdza, że przeprowadzanie procesu było zadaniem legata Stolicy Apostolskiej lub nuncjusza, albo też gdyby takowych nie było, ordynariusza sąsiedniego, chyba że papież wyznaczył kogoś innego. W tym ostatnim przypadku musiała być dana specjalna delegacja na przeprowadzenie procesu. Nie można było tego zadania subdelegować. D. BOUIX. *Tractatus de Episcopo ubi et de Synodo Dioeciesana*. T. 1. Wyd. 2. Paris 1873 s. 215, 217. Por. GRZYWACZ. *Nominacja biskupów*. s. 91-92.

¹³ CONC. TRID. sess. 22, c. 2; sess. 24, c.1 *De ref.*

¹⁴ Prekonizacja (*praeconizatione*) jest proklamacją nowego biskupa dokonaną przez papieża na Konsystorzu. VERMEERSCH, CREUSEN. *Epitome iuris canonici*. s. 340.

¹⁵ Powierzenie urzędu biskupiego czyli zamianowanie, zatwierdzenie lub instytucjonalowanie następuje przez pismo papieskie w formie bulli lub brewe. F. BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. T. 1. Wyd. 3. Opole 1957 s. 507-508.

¹⁶ M. NOWODWORSKI. *Biskup*. W: *Encyklopedia Kościelna*. T. 2. Warszawa 1873 s. 366-368. Zob. PASCHINI. *Vescovo*. k. 1315; A. KRASIŃSKI. *Prawo kanoniczne krótko zebrane*. Wilno 1861 s. 117.

¹⁷ WERNZ, VIDAL. *Ius canonicum*. s. 725.

Na terenie Polski, w związku z ustaleniami Soboru Trydenckiego odnośnie do „procesu informacyjnego”, który miał być przeprowadzony przed nominacjami i przeniesieniami biskupów, Synod Piotrkowski (1577 r.) ustalił kwestionariusz i polecił go przesyłać do Stolicy Apostolskiej celem zatwierdzenia¹⁸.

Od XVI w. w wielu krajach mianowanie i przedstawianie biskupów przeszło na panujących. Papieże zastrzegli sobie wyłączne prawo ich zatwierdzania. Zatem ani wybór, ani nominacja nie dawały żadnej władzy, do chwili zatwierdzenia jej przez papieża¹⁹.

W ciągu trzech miesięcy od odebrania pisma papieskiego każdy nominat miał obowiązek przyjąć sakrę biskupią, o ile nie zachodziła prawna przeszkoda. Gdyby prekonizowany na biskupstwo zaniechał przyjęcia sakry w ciągu trzech miesięcy, tracił dochody na rzecz majątku przeznaczanego na utrzymanie kościoła katedralnego. Natomiast po dalszych trzech miesiącach tracił biskupstwo z mocy samego prawa²⁰.

Wyniesiony na biskupstwo musiał w ciągu czterech miesięcy udać się do swojej diecezji i objąć ją w posiadanie. Jeżeli przed wyniesieniem na biskupstwo był wikariuszem kapitulnym, oficjałem lub zarządcą dóbr tej diecezji, mógł swój urząd nadal sprawować po wyznaczeniu na biskupstwo²¹.

Przed kanonicznym przydzieleniem urzędu (*ante canonicam institutionem*), kandydat musiał osobiście, przed delegatem Stolicy Apostolskiej, złożyć wyznanie wiary wraz z przysięgą anty modernistyczną oraz przysięgą na wierność Stolicy Świętej, według formy zaakceptowanej przez Stolicę Apostolską²². Oprócz tego na terenie Ro-

¹⁸ I. SUBERA. *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich (Zarys Historii Prawa Kościelnego w Polsce*. T. 1). Warszawa 1971 s. 140.

¹⁹ KRASIŃSKI. *Prawo kanoniczne*. s. 116.

²⁰ VERMEERSCH, CREUSEN. *Epitome iuris canonici*. s. 340; BOUIX. *Tractatus de Episcopo*. s. 241. Por. BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. s. 508.

²¹ *Tamże*. s. 508.

²² VERMEERSCH, CREUSEN. *Epitome iuris canonici*. s. 340; BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. T. 2. Wyd. 3. Opole 1958 s. 528. W Polsce już na Synodzie w Piotrkowie (1551 r.) postanowiono, że wszyscy duchowni powinni złożyć wyznanie wiary zrehabilitowane w tym celu przez biskupa Hozjusza w oparciu o Pismo Św., Ojców Kościoła i ustawy soborów. W przyszłości natomiast zaznaczono, że takie wyznanie wiary mają składać, wobec delegatów kapituły, biskupi nominaci, a w czasie ingresu przed całą kapitułą. Inni duchowni mieli obowiązek składać takie wyznanie wiary przy instalacji na beneficja kościelne. Synod w Piotrkowie (1621 r.) postanowił natomiast zastosować

sji i Królestwa Polskiego obowiązywała przysięga składana na wierność cesarzowi. Negatywny stosunek Stolicy Apostolskiej do tej przysięgi ilustruje art. XII protokołu uzgodnionego podczas zawarcia konkordatu z 1847 r., gdzie stwierdza się, iż pełnomocnik papieski zauważył, że przysięga na wierność cesarzowi i jego ustawom, gwałci sumienia katolików, ponieważ nie mogą oni sprzeniewierzyć się rozkazowi Ewangelii: *Euntes, docete gentes*. Pełnomocnicy cesarza odpowiedzieli, że ta przysięga na wierność była zawsze składana w Rosji przez wyznawców wszystkich religii i wszystkich stanów, nie wywołując ani protestów, ani skrupułów, i że nie leży na pewno w zamiarach ich rządu wkładać na poddanych Cesarstwa, katolików lub innych, jakikolwiek obowiązek, który by sprzeciwiał się moralności lub ich religii²³.

W XIX w. nominacja biskupów zależała od decyzji papieża, jak to było przewidziane w uniwersalnym prawie Kościoła. Była to jego wolna decyzja, albo potwierdzenie nominacji dokonanej przez króla lub księcia, którzy mieli prawo ich mianować. Niektórzy władcy otrzymali od Stolicy Apostolskiej przywilej mianowania biskupów, z zastrzeżeniem, że zatwierdzenie nominacji należało do papieża. Przed zatwierdzeniem papieskim nowo mianowany nie mógł zarządzać kościołem lokalnym (nie posiadał jurysdykcji). Nominacja dokonywana przez władcę lub księcia, w ścisłym sensie nie była jednak nominacją, lecz desygnacją. Oprócz tego w kilku diecezjach niemieckich kapituła katedralna miała prawo wybierania biskupa²⁴.

się do konstytucji papieża Piusa IV dotyczącej składania wyznania wiary przez wszystkich obejmujących beneficja kościelne i inne urzędy związane z nauczaniem i głoszeniem Słowa Bżęego. SUBERA. *Synody prowincjonalne*. s. 126, 163.

²³ A. BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja. Stosunki dyplomatyczne między nimi w XIX stuleciu*. T. 1. Kraków 1928 s. 591. Por. W. JEMIELITY. *Mianowanie i przenoszenie księży po Powstaniu Styczniowym*. s. 37-38 (maszynopis). O składaniu takiej przysięgi donosi Stolicy Apostolskiej biskup diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej Łubieński w swoim raporcie. Zaznacza, że do tego został zmuszony wymogami prawa świeckiego. P. RABIKASKAS. *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*. T. 2. Roma 1978 s. 496.

²⁴ BOUIX. *Tractatus de Episcopo*. s. 205-207; J. SOLIGA. *Institutiones Juris Ecclesiastici publici et private*. T. 2: *Jus Privatum*. Neapoli 1860 s. 59. Zob. C. LOMBARDI. *Juris Canonici Privati Institutiones*. T. 1. Wyd. 2. Romae 1901 s. 214-215; WERNZ, VIDAL. *Ius canonicum*. s. 725.

W nocie papieskiej z 1817 r. zaprzeczano, by kiedykolwiek papież niekatolickiemu monarsze nadał prawo mianowania biskupów²⁵. Nigdy też nie przyznano takiego prawa cesarzowi rosyjskiemu. Jednakże biskupi byli mianowani przez carów już od 1773 r.²⁶ Natomiast co się tyczy nominacji kanonicznej, to aby odrzucić kandydata mianowanego przez cara, trzeba było by Stolica Apostolska po egzaminie przepisanyh co do życia i obyczajów wspomnianej osoby, znalazła dostateczne do tego kanoniczne powody²⁷.

Dobrze demonstruje procedurę nominacji na biskupów dokonywanych przez cesarza następujący przykład. Otóż dnia 27 stycznia 181 r. na rekomendację arcybiskupa mohylowskiego, cesarz w jednym ukazie dokonał trzech nominacji biskupich. Prałata mohylowskiego, Lipskiego, mianował sufraganiem płockim; sufragana żytomirskiego, Podhorodeńskiego, sufraganiem łuckim; a kanonika wileńskiego, Łabuńskiego, sufraganiem żytomierskim. Italiński, przedstawiciel Rosji w Rzymie, otrzymał polecenie wystarania się w Stolicy Apostolskiej o trzy bulle, aby można było zgodnie z prawem kościelnym wprowadzić w życie nominacje cesarza. Przed dokonaniem nominacji nie porozumiano się jednak z Rzymem w tej sprawie. Stolica Apostolska miała zastrzeżenia do Łabuńskiego i Lipskiego, przedstawiając cesarzowi dokumenty świadczące o niskiej moralności tych ludzi i w efekcie car Aleksander zrezygnował z tych dwóch nominacji. Jednakże w większości wypadków stawiano papieża, w tym względzie, przed faktami dokonanymi²⁸.

W początkowym okresie istnienia Królestwa Polskiego wszelkie sprawy kościelne poddano kompetencji Komisji Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Stanowiła ona pomost między duchowieństwem i władzą cywilną. Po śmierci biskupa kapituła wybierała administratora diecezji, a Komisja zatwierdzała jego wybór. Następnie biskupi Królestwa Polskiego i kapituła przedstawiali kandydatów na ordynariusza. Komisja z podanych kandydatów wybierała trzech i poddawała namiestnikowi Królestwa. On wybierał jedną osobę²⁹. Ten sposób postępowania był określony dekretem Komisji Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 18 marca 1817 r.³⁰

²⁵ BOUDOU, *Stolica Święta a Rosja*. s. 108.

²⁶ *Tamże*. s. 108.

²⁷ *Tamże*. s. 96-97.

²⁸ *Tamże*. s. 108-109.

²⁹ *Tamże*. s. 111. Por. JEMIELITY, *Mianowanie i przenoszenie księży*. s. 11.

³⁰ M. LORET, *Watykan a Polska 1815-1832* (Biblioteka Warszawska) 1913 s. 3.

Statut organiczny dla Królestwa Polskiego wydany przez cara Mikołaja I dnia 26 lutego 1832 r. pozostawił w gestii cara nominacje metropolity i biskupów w Królestwie Polskim, ale przyznał wpływ na te procedury namiestnikowi Królestwa i Radzie Stanu Królestwa³¹. Jednak w latach czterdziestych XIX w. wiele biskupstw w Królestwie Polskim było nieobsadzonych. Takie postępowanie władz świeckich było celowe, by w miarę zmiany sytuacji obsadzić te funkcje osobami wiernymi rządowi i podporządkować sobie Episkopat Polski³². W myśl konkordatu zawartego między Stolicą Apostolską i Rosją z 1847 r., w artykule XII uzgodniono, iż mianowanie biskupów na diecezje i sufraganie w Cesarstwie Rosji i w Królestwie Polskim będzie miało miejsce zawsze według uprzedniego porozumienia się między cesarzem a Stolicą Świętą. Instytucja kanoniczna natomiast miała być im udzielana przez Jego Świątobliwość w zwykłym porządku. Takich wcześniejszych uzgodnień nie było jednak wiele³³.

Na mocy umowy z 1880 r. między Stolicą Apostolską i Rosją stwierdzono, że rząd cesarski porozumie się jednocześnie ze Stolicą Świętą w sprawie nominacji biskupów³⁴. Po tym fakcie władze świeckie zaleciły organom podwładnym, aby przygotowywać obszernie listy kandydatów na biskupstwa, gdyż nawet po zatwierdzeniu przez cesarza, nie zawsze mogli otrzymać przewidzianą dla nich nominację³⁵.

W tym czasie próbowano też opracować oryginalny projekt obsadzania wakujących stolic biskupich w zaborze rosyjskim. Miało to po-

³¹ B. KUMOR. *Ustrój i organizacja Kościoła Polskiego w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*. Kraków 1980 s. 63.

³² BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. s. 399.

³³ *Tamże*. s. 584. Dla porównania w konkordacie zawartym między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polska w 1925 r., w artykule XI stwierdza się, że wybór arcybiskupów i biskupów należy do Stolicy Apostolskiej. Jego Świątobliwość zgadza się zwracać do prezydenta Rzeczypospolitej przed mianowaniem arcybiskupów i biskupów diecezjalnych, koadiutorów *cum iure successionis* oraz biskupa polowego, aby się upewnić, że prezydent nie podnosi przeciwko temu wyborowi względów natury politycznej. S. ŁUKOMSKI. *Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 r. pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*. Łomża 1934 s. 101.

³⁴ BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. T. 2. Kraków 1930 s. 657.

³⁵ A. PETRANI. *W sprawie obsadzania stolic biskupich w zaborze rosyjskim (1880-1883)*. „Prawo Kanoniczne” 5:1962 nr 1-2 s. 150.

legać na szukaniu przez rząd kandydatów na biskupów wśród obco-krajowców w Austrii i na Węgrzech. Przyszli biskupi w diecezjach polskich winni być znać język polski, w innych miejscach języki miejscowe. Projekt ten został przyjęty przez rząd w Petersburgu i w Warszawie. W końcu jednak plany te skończyły się niepowodzeniem, a procedura nie weszła w życie³⁶.

W XIX w. konsekracji nowego biskupa mógł udzielać papież lub jego delegat, przede wszystkim kardynał – najczęściej w Rzymie³⁷.

Na sposób mianowania biskupów do diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej miały niewątpliwie wpływ uwarunkowania przedstawione powyżej. Przeprowadzenie takiej nominacji nie było możliwe bez pozwolenia władzy świeckiej. Tak więc, inicjatywa w tym względzie należała do rządu cesarskiego, a często decyzje cesarza były uzgadniane ze Stolicą Apostolską.

W nocy z dnia 28 grudnia 1835 r. do sekretarza stanu Stolicy Apostolskiej car zaproponował nominacje dwóch biskupów sufraganów – ks. Straszyńskiego do Warszawy i ks. Tomaszewskiego do Kalisza. W odpowiedzi zakomunikowano, iż papież zgadza się na te nominacje. Cesarz w maju przeznaczył biskupa Choromańskiego na ordynariusza do Warszawy, Straszyńskiego do Sejnu, a Tomaszewskiego do Kalisza. Ojciec Święty w lipcu 1836 r. polecił przeprowadzić proces informacyjny o ks. Straszyńskim i biskupie Choromańskim. Dnia 21 listopada tego roku Straszyński został prekonizowany, a 8 stycznia następnego roku konsekrowany w Warszawie³⁸. Podobna procedura miała miejsce przy mianowaniu biskupa Wierzbowskiego. Najpierw, w listopadzie 1871 r., namiestnik Królestwa Polskiego zwrócił się do administratora diecezji Sejneńskiej o nadesłanie dokumentów księży Gintowta i Wierzbowskiego. Chodziło o metrykę urodzenia, dokument bierzmowania i święceń, ukończenia seminarium i dalszych studiów oraz opinię z dotychczasowej pracy. Dokumenty te miały być wystawione w języku łacińskim, chociaż mogły być też w języku polskim lub rosyjskim, albo najlepiej po francusku³⁹.

Ojciec Święty prekonizował ks. Wierzbowskiego na biskupa sejneńskiego dnia 23 lutego 1872 r. W bulli elekcyjnej z 7 marca 1872 r.

³⁶ W. JEMIELITY. *Diecezja sejneńska w latach 1872-1893*. Lublin 1963 s. 2.

³⁷ LOMBARDI. *Iuris Canonici*. s. 218; BOUIX. *Tractatus de Episcopo*. s. 244.

³⁸ W. JEMIELITY. *Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818-1872*. Lublin 1972 s. 43-44.

³⁹ TENŻE. *Mianowanie i przenoszenie księży*. s. 12.

udzielił mu dyspensy od stopnia naukowego (nie posiadał on doktoratu) i polecił zainteresowanemu zrzec się kanonii i probostwa Suwałk. Carska nominacja ks. Wierzbowskiego na biskupa tej diecezji została wystawiona dnia 25 sierpnia 1872 r., o czym pismem powiadomił zainteresowanego w dniu 4 września 1872 r. minister spraw wewnętrznych. Konsekracja odbyła się w październiku tego roku w Petersburgu, a konsekratorem był metropolita arcybiskup mohylewski A. Fijałkowski w asyście sufragana mohylewskiego biskupa J. Iwaszkiewicza i sufragana plockiego biskupa A. Gintowta. Ingres do Sejnu odbył dnia 28 października 1872 r.⁴⁰ W takim samym trybie przebiegała też nominacja ks. Czyżewskiego⁴¹.

Natomiast nieco inną procedurą posłużono się przy nominacji biskupa Manugiewiczza. Po śmierci biskupa Czyżewskiego cesarz zamierzał mianować na jego miejsce biskupa Mikołaja Manugiewiczza, sufragana warszawskiego. Rada Administracyjna Królestwa przyjęła to do wiadomości w grudniu 1824 r. Natomiast już w styczniu następnego roku Nuncjusz Apostolski w Wiedniu powiadomił Stolicę Apostolską o posiadaniu pewnych informacji, iż rząd carski przeznacza biskupa Manugiewiczza na ordynariusza diecezji Sejneńskiej. Rozpoczął równocześnie zbieranie informacji na jego temat, które okazały się pozytywne. W końcu kwietnia 1825 r. biskup Skarszewski otrzymał polecenie przeprowadzenia procesu informacyjnego, który odbył się 21 czerwca 1825 r. w Warszawie. Cesarz mianował Manugiewiczza biskupem sejneńskim dnia 2 (14) marca 1826 r.⁴² Nowo mianowany ordynariusz polecił biskupowi Marciejewskiemu objąć w jego imieniu katedrę i diecezję, z czego przesłał ordynariuszowi sprawozdanie. W raporcie z dnia 7 kwietnia 1826 r. opisał, że otrzymał bulle Stolicy Apostolskiej przenoszącą Manugiewiczza na biskupstwo augustowskie, załączając uwierzytelnioną kopię przysięgi złożonej przez biskupa przy przenoszeniu z jednego biskupstwa na drugie i delegację wydaną przez biskupa na swoją osobę, aby w jego imieniu objął katedrę i diecezję. Donosił dalej, iż już 8 kwietnia 1826 r. zawiadomił o tym

⁴⁰ TENŻE. *Diecezja sejneńska*. s. 17-18.

⁴¹ *Tamże*. s. 32.

⁴² *Tamże*. s. 36. Podanie dwóch dat wynika z różnicy czasu między kalendarzem gregoriańskim a juliańskim.

całą diecezję, a na objęcie diecezji i katedry wyznaczył dzień 16 kwietnia 1826 r. W tym też dniu zebrała się kapituła i duchowieństwo. Odśpiewano hymn *Ecce sacerdos magnus* i ogłoszono bullę *Translationis* i przysięgę biskupa. Pełnomocnik przejął w posiadanie, w imieniu biskupa, diecezję i katedrę. Na zakończenie odśpiewano *Te Deum laudamus*⁴³.

Tak więc, w tym ostatnim przypadku Stolica Apostolska nie została powiadomiona dostatecznie wcześniej o zamierzonej nominacji i Nuncjusz Apostolski w Wiedniu dowiedziawszy się o tym ze źródeł nieoficjalnych rozpoczął zbieranie wiadomości na temat kandydata. Takie postępowanie sugeruje, że Stolica Apostolska chciała jak najszybciej zebrać potrzebne informacje, aby nie być zaskoczona kandydaturą ks. Manugiewiczza, a tym samym zmuszoną do pozytywnego zaopiniowania.

Na uwagę zasługuje jeszcze nominacja Łubieńskiego na biskupa sejneńskiego. W związku z planowaną nominacją wiele osób świeckich i cały niższy kler kraju wniosło zarzuty do Stolicy Apostolskiej przeciwko temu kandydatowi, aby jego kandydaturę obalić. Nawet niektórzy biskupi polscy byli przeciwni tej nominacji. Ojciec Święty, po przeprowadzeniu zgodnie z prawem kanonicznym procesu, dnia 16 marca 1863 r., potwierdził jednak jego wybór⁴⁴.

Po otrzymaniu informacji o swojej nominacji na biskupa ks. Łubieński wyraził swoje zastrzeżenia co do tekstu przysięgi homagialnej, którą musiał złożyć na ręce monarchy. Były tam dwa fragmenty, których nowy biskup nie chciał zaakceptować. Pierwszy z nich zawierał wyrzeczenie się myśli nawracania na katolicyzm z prawosławia poddanych cesarskich; drugi zobowiązywał do donoszenia władzy o wszelkich zamachach na całość i bezpieczeństwo państwa, o których by się dowiedział, nie wykluczając spowiedzi.

Ksiądz Łubieński zwrócił się do władzy świeckiej w Warszawie, zaznaczając, iż przysięgi w takiej formie nie może złożyć, ponieważ zobowiązania tam zawarte sprzeczne są z jego sumieniem. Odpowiadając, zaznaczono, że nikt w Warszawie nie ma kompetencji zmie-

⁴³ *Raport*. Biskup Sufragan do Manugiewiczz. Sejny, 16-04-1826. ADŁ. W: *Akta Knancellaryi Kuryalney tyczące się Osoby Biskupa Augustowskiego i Jego Suffragana*. f. 35.

⁴⁴ *Konstanty Ireneusz Pomian Hrabia Lubienski biskup sejneński*. Kraków 1898 s. 174-175.

nić treści przysięgi, tym bardziej, iż wszyscy poprzedni biskupi składali takie przyrzeczenie. Następnie ks. Łubieński zwrócił się z prośbą do cesarza, o pozwolenie złożenia przysięgi zgodnie z załączonym wzorem. Cesarz własnoręcznie uczynił adnotację, że przysięga ma być wykonana według zamieszczonego wzoru⁴⁵.

Tajny rząd narodowy po prekanonizacji biskupa Łubieńskiego w Rzymie dnia 2 czerwca 1863 r., wydał polecenie wszystkim biskupom w Królestwie, by nie konsekrowali nominata pod karą śmierci⁴⁶.

W związku z tymi faktami, biskup Łubieński nie mógł doprowadzić do swojej konsekracji i postanowił najpierw objąć zarząd diecezji. Przyjechał do Sejnu w pierwszą niedzielę października 1863 r., w święto Matki Bożej Rożańcowej. Przed rozpoczęciem celebrowania sumy przeszedł przez środek kościoła, polecił odsłonić tron biskupi i tam zajął miejsce. Po nabożeństwie przeszedł do Kapitułarza otoczony klerem i kanonikami, złożył bullę Ojca Świętego i oświadczył, iż od tej chwili obejmuje administrację diecezji, a tym samym urząd dotychczasowego administratora diecezji ustaje. W odpowiedzi ks. prałat Butkiewicz stwierdził, że dla objęcia administracji diecezji przed konsekracją, proponuje by natychmiast kapituła przystąpiła do wyboru nowego administratora i wybrała nominata ks. Łubieńskiego. Biskup nominat oświadczył jednak, że już faktycznie objął administrację diecezji i daje kapitule pół godziny na sprawdzenie bulli papieskiej⁴⁷.

W grudniu 1863 r. biskup Łubieński zwrócił się z prośbą do biskupa podlaskiego Szymańskiego i biskupa Platera z Łowicza, by udzielili mu konsekracji biskupiej. Po otrzymaniu pozytywnych odpowiedzi odprawił rekolekcje w Sejnach i udał się do Janowa. Dnia 20 grudnia 1863 r. w Janowie odbyła się konsekracja, gdzie konsekраторami byli biskup podlaski Szymański, biskup Twarowski sufragan podlaski i biskup Baranowski sufragan lubelski. Gubernator cywilny wysłał do Janowa wyższego urzędnika w celu odebrania przysięgi homagialnej w imieniu monarchy⁴⁸.

⁴⁵ *Tamże*. s. 192-193. Mimo tych zmian w treści przysięgi biskup Łubieński w swoim raporcie do Stolicy Apostolskiej z 1867 r. zaznacza, iż do złożenia przysięgi został zmuszony wymogami prawa świeckiego. RABIKAUSKAS. *Relationes status dioecesium*. s. 496.

⁴⁶ *Konstanty Ireneusz Pomian*. s. 194.

⁴⁷ *Tamże*. s. 202-204.

⁴⁸ *Tamże*. s. 209-211.

Podsumowując, można stwierdzić, że cesarze rosyjscy nigdy nie otrzymali od Stolicy Apostolskiej przywileju wyznaczania biskupów. Ich postępowanie w tym względzie było więc nieprawne, ale wyraźnie akceptowane przez Stolicę Świętą. Wprawdzie zawarto między Stolicą Apostolską a Rosją konkordat w 1847 r. i umowę dwustronną z 1880 r., ale warunki tam zapisane były nagminnie łamane przez stronę rosyjską, a ukazem z dnia 22 listopada (4 grudnia) 1866 r. zostało ogłoszone uchylene konkordatu z 1847 r.⁴⁹

Nominacje biskupów były wykorzystywane przez Rosję do osiągnięcia swoich celów politycznych. Wszyscy kandydaci musieli być przychylnie nastawieni do władz zaborczych. Stolica Apostolska natomiast była zmuszana do szybkiego zajmowania stanowiska, niejednokrotnie bez należytego rozpatrzenia sprawy. Czasem też rząd rosyjski wywierał nieformalny nacisk na papieży, a ci nie chcąc, aby nieporozumienia te przerodziły się w konflikty, podejmowali decyzje zgodne z dążeniami Rosjan.

Składanie przysięgi na wierność cesarzowi, z punktu widzenia prawa kościelnego było nieprawne, ponieważ sprzeciwiało się nauce Ewangelii i pociągało za sobą protesty Stolicy Apostolskiej.

2. NOMINACJE BISKUPÓW „SUFRAGANÓW”⁵⁰

Biskup tytularny posiada władzę święceń biskupich, uzyskaną poprzez przyjęcie sakramentu, podobnie jak posiadają tę władzę biskupi rezydencjalni. Natomiast władzę rządzenia, w szczególności biskupią, posiada biskup tytularny tylko *in actu primo*, czyli jak mawiali niektórzy autorzy, *quoad substantiam non quoad exercitium*. Tak więc władza rządzenia biskupów pomocniczych (sufraganów) jest władzą delegowaną przez ordynariusza⁵¹.

⁴⁹ BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. T. 2. s. 360.

⁵⁰ Biskup pomocniczy był określany terminem „biskup sufragan”, natomiast w obowiązującym Kodeksie Prawa Kanonicznego terminem tym określa się biskupów diecezjalnych należących do jednej metropolii kościelnej w stosunku do swojego metropolity. Zob. KRASIŃSKI. *Prawo kanoniczne*. s. 124-125; POR. E. RITTNER. *Prawo kościelne katolickie*. T. 1. Wyd. 2. Kraków 1889 s. 206; SOGLIA. *Institutiones Juris Ecclesiastici*. s. 24; CIC 1983 kan. 421 § 2, kan. 425 § 3, kan. 442 § 1, 2, kan. 443 § 6, kan. 501 § 3.

⁵¹ S. RAGAZZINI. *La potestà nella Chiesa*. Roma 1963 s. 64.

W początkach Kościoła, diecezja posiadała zwykle jednego biskupa konsekrowanego, który pełnił obowiązki pasterskie w tej diecezji. Sukcesywnie, wraz z rozwojem Kościoła, powstawały nowe diecezje i pojawiła się konieczność powołania biskupów z zadaniem świadczenia pomocy pasterzom Kościoła lokalnego. Chodzi tu o biskupów konsekrowanych bez powierzania im zadania kierowania diecezją⁵². Biskupi ci, zwani także sufraganami byli nominowani począwszy od VII w. i nie sprawowali władzy jurysdykcyjnej, gdyż ich diecezje tytularne znajdowały się pod dominacją ludów niechrześcijańskich⁵³. Sam proces nominacyjny biskupów tytularnych nie różnił się od procesu nominacyjnego biskupów diecezjalnych. Biskupi sufragani, aby móc zgodnie z prawem konsekrować kościoły, wyświęcać kapłanów, musieli otrzymać zezwolenie biskupa miejsca⁵⁴.

Stolica Apostolska w XIX w. zawarła umowę z Rosją, na mocy której została określona procedura nominowania biskupów pomocniczych. Ojciec Święty Grzegorz XVI i car Rosji zgodzili się, że nominacje biskupów diecezjalnych i sufraganów będą w każdym przypadku „obustronnie wcześniej uzgadniane”⁵⁵, jak to zostało określone i ustalone także w art. XII Konkordatu zawartego w 1847 r.⁵⁶ Oprócz tego w uzgodnieniach dwustronnych z 1880 r. w art. VII władze Rosji zobowiązały się uzgadniać wcześniej ze Stolicą Apostolską nominacje sufraganów⁵⁷.

W rezultacie biskup diecezjalny przedstawiał gubernatorowi Królestwa Polskiego trzech kandydatów na biskupa sufragana za pośrednictwem Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Po Powstaniu Listopadowym z 1830 r. władze rosyjskie nie zawsze respektowały wyżej przedstawione procedury, nominując biskupów bez uzyskania wcześniejszej zgody Stolicy Apostolskiej, która takie praktyki akceptowała, ale prawnie nie uznawała⁵⁸.

⁵² E. SZTAFROWSKI. *Biskupi koadiutorzy i pomocniczy*. „Prawo Kanoniczne” 22:1979 nr 3-4 s. 55-56.

⁵³ RITTNER. *Prawo kościelne katolickie*. s. 147-148. Por. SOGLIA. *Institutiones Juris Ecclesiastici*. s. 24.

⁵⁴ KRASIŃSKI. *Prawo kanoniczne*. s. 124-125.

⁵⁵ BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. T. 1. s. 548.

⁵⁶ *Tamże*. s. 584.

⁵⁷ BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. T. 2. s. 657.

⁵⁸ JEMIELITY. *Mianowanie i przenoszenie księży*. s. 11. Por. BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. T. 1. s. 111.

W diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej były tylko trzy nominacje biskupów pomocniczych: Augustyna Polikarpa Marciejewskiego, Stanisława Choromańskiego i Józefa Hollaka⁵⁹.

W końcu 1817 r. biskup Gołaszewski przedstawił władzom cywilnym potrzebę nominowania dla diecezji biskupa sufragana, który wyróżniałby się dobrą znajomością języka litewskiego. Prośbę swą motywował swoim słabym zdrowiem, kłopotami ze wzrokiem i różnymi trudnościami związanymi z potrzebą bierzmowania na terenie dużej części Litwy i konsekrowania wielu kościołów. Poprosił także o zapewnienie utrzymania przysłanemu biskupowi⁶⁰.

W odpowiedzi, w marcu następnego roku, car przyznał każdej diecezji prawo posiadania biskupa sufragana. Następnie Komisja Rządowa zwróciła się do biskupa diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej o przedstawienie kandydatów na biskupa pomocniczego⁶¹. Po upływie kilku dni, biskup Gołaszewski przedstawił trzech kandydatów: Augustyna Marciejewskiego – oficjała i sędziego delegata Stolicy Apostolskiej, Benedykta Rutkowskiego, także sędziego delegata Stolicy Apostolskiej i Hieronima Zawadzkiego – dziekana Olwity. Jednocześnie biskup wyraził swoją preferencję w stosunku do pierwszego kandydata⁶².

Władze cywilne poinformowały biskupa Gołaszewskiego dnia 21 kwietnia 1818 r., że car mianował ks. Augustyna Polikarpa Marciejewskiego sufraganem diecezji Wigierskiej⁶³. Decyzja ta nie była jednak wcześniej uzgodniona ze Stolicą Apostolską, ponieważ w styczniu 1819 r. władze cywilne przesłały biskupowi augustowskiemu delegację otrzymaną od Stolicy Apostolskiej, na mocy której upoważniono biskupa do przeprowadzenia informacyjnego procesu kanonicznego dotyczącego tej nominacji. Jednocześnie władze rządowe poleciły bis-

⁵⁹ Por. W. JEMIELITY. *Zarys dziejów diecezji łomżyńskiej. Powstanie, terytorium, granice, przynależność metropolitalna*. W: *Schematyzm jubileuszowy diecezji łomżyńskiej*. Łomża 1975 s. 22-23.

⁶⁰ *List*. Gołaszewski do KRWRP. Warszawa, 20-12-1817. ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney*. f. 5.

⁶¹ *List*. KRWRP a Gołaszewski. Warszawa, 10-03-1818. ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney*. f. 7. Por. RITTNER. *Prawo kościelne*. s. 206.

⁶² *Prezentacja*. Gołaszewski do KRWRP. Warszawa, 16-03-1818. ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney*. f. 8.

⁶³ *List*. KRWRP do Gołaszewskiego. Warszawa, 21-04-1818. ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney*. f. 9.

kupowi augustowskiemu, aby rezultaty tego procesu przesłał do Rzymu *con la prassi dovuta*, to znaczy za pośrednictwem władz cywilnych⁶⁴. W dniu 23 maja 1819 r. Ojciec Święty mianował ks. Marciejewskiego biskupem tytularnym *in partibus infidelium in Argos*, zezwalając jednocześnie na zatrzymanie beneficjum kanonicznego i parafii Urdomin. We wrześniu tego samego roku władze rządowe poinformowały biskupa diecezjalnego o tej nominacji i przesłały bullę papieską otrzymaną z Rzymu. Biskup Gołaszewski przekazał bullę nominatowi i zaprosił go do Warszawy, o ile będzie to możliwe, w celu przyjęcia konsekracji biskupiej. Uroczystości te odbyły się w Warszawie dnia 19 września 1819 r.⁶⁵

W podobny sposób przebiegała procedura nominacyjna ks. Choromańskiego. Po śmierci biskupa Marciejewskiego w 1827 r. imperator dekretem z dnia 7 (19) grudnia 1827 r. mianował ks. Choromańskiego sufraganem diecezji Augustowskiej⁶⁶. W styczniu następnego roku biskup Manugiewicz przedstawił tę propozycję Stolicy Apostolskiej, a poparł ją też u sekretarza stanu oficjalny przedstawiciel Rosji. Stolica Apostolska prosiła już wcześniej o informacje dotyczące ks. Choromańskiego. Ojciec Święty decyzją z dnia 16 kwietnia 1828 r. polecił biskupowi Manugiewiczowi zebranie materiału potrzebnego do przeprowadzenia informacyjnego procesu kanonicznego, który odbył się w Warszawie dnia 30 maja 1828 r. Po przeprowadzeniu tej procedury, papież dnia 23 sierpnia 1828 r. mianował ks. Choromańskiego sufraganem diecezji Sejneńskiej, zezwalając zainteresowanemu zachować tytuł archidiakona i beneficjum parafii Zambrów. Biskup nominat został konsekrowany w Warszawie przez biskupa Manugiewicza dnia 8 lutego 1829 r.⁶⁷

Po przeniesieniu biskupa Choromańskiego na stolicę arcybiskupią w Warszawie, diecezja augustowska czyli sejneńska została pozbawiona biskupa sufragana. Dlatego też biskup diecezjalny Straszyński w

⁶⁴ List. KRWRP do Gołaszewskiego. Warszawa, 30-01-1819. *Akta Kancellaryi Kuryalney*. f. 16.

⁶⁵ List. KRWRP do Gołaszewskiego. Warszawa, 10-08-1819. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney*. f. 22; *Złecenie*. Gołaszewski do Marciejewskiego. Warszawa, 13-08-1819. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney*. f. 23; JEMIELITY. *Diecezja augustowska*. s. 34. Por. JEMIELITY. *Zarys dziejów diecezji łomżyńskiej*. s. 22.

⁶⁶ List. KRWRP do Manugiewicza. Warszawa, 27-11-1829. ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney*. f. 94.

⁶⁷ JEMIELITY. *Diecezja augustowska*. s. 39-40.

1842 r. zwrócił się do władz cywilnych, przedstawiając trzech kandydatów na funkcję biskupa sufragana: Ludwika Gruszewskiego – kanonika Kolegiaty w Łowiczu i asesora konsystorza w Warszawie, Mikołaja Błockiego i Jana Dąbkowskiego – dwóch prałatów Kapituły Sejneńskiej. W efekcie w tym przypadku nie zapadła żadna decyzja, ponieważ trzy lata później drugi raz zwrócił się do władz cywilnych z prośbą o mianowanie biskupa pomocniczego, przedstawiając tym razem jako pierwszego kandydata ks. Feliksa Kwiatkowskiego – kanonika Kapituły Katedralnej w Lublinie i proboszcza w Tomaszowie. Władze państwowe nie zaakceptowały tej propozycji i jednocześnie zasugerowały biskupowi Straszyńskiemu, aby kandydatem na biskupa został ks. Butkiewicz. Biskup Straszyński nie zaakceptował jednak zasugerowanej kandydatury⁶⁸. W 1847 r. biskup ponownie przedstawił swoją prośbę o mianowanie biskupa sufragana. Także tym razem działanie to nie przyniosło rezultatu, ponieważ kilka miesięcy później biskup Straszyński zmarł⁶⁹.

Na początku 1881 r. władze cywilne przygotowały listę kandydatów na biskupów, tam, gdzie funkcje te nie były obsadzone. Wśród nich był ks. Józef Hollak, kandydat na biskupa pomocniczego diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej. W czasie konsystorza dnia 15 marca 1883 r. Ojciec Święty Leon XIII mianował go biskupem sufraganem diecezji Sejneńskiej⁷⁰, a Senat Królestwa Polskiego zgodził się na tę nominację 13 kwietnia 1883 r. W tym samym roku minister spraw wewnętrznych poinformował biskupa diecezjalnego Wierzbowskiego, że ks. Hollak został mianowany biskupem sufraganem. Według ordynariusza nominat powinien zamieszkać w Sejnach, mając beneficjum w postaci parafii. Biskup Hollak został konsekrowany w Petersburgu dnia 27 maja 1883 r. przez biskupa Lubelskiego – Wnorowskiego razem z biskupem Wileńskim – Hryniewickim i biskupem Łuckim – Kozłowskim⁷¹.

⁶⁸ *Prezentacja*. Straszyński do KRSWD. Sejny, 30-04-1842, 6-08-1845. ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney*. f. 284, 312; *List*. KRSWD do Straszyńskiego. Warszawa, 15(27)-09-1845. ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney*. f. 313; *List*. Straszyński do KRSWD. Sejny, 5-12-1845. ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney*. f. 516; JEMIELITY. *Diecezja augustowska*. s. 45-46.

⁶⁹ *Prezentacja*. Straszyński do KRSWD. Sejny, 24-04-1847. ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney*. f. 321. Por. JEMIELITY. *Zarys dziejów diecezji łomżyńskiej*. s. 20.

⁷⁰ PETRANI. *W sprawie obsadzania stolic biskupich*. „Prawo Kanoniczne” 5:1962 nr 1-2 s. 161-163, 166.

⁷¹ JEMIELITY. *Mianowanie i przenoszenie księży*. s. 12-13; JEMIELITY. *Diecezja sejneńska*. s. 25.

Tak więc, procedura nominacji biskupów pomocniczych przebiegała podobnie jak nominacje biskupów diecezjalnych, z wyjątkiem możliwości, jaką posiadał ordynariusz prezentowania trzech kandydatów. Także w tych przypadkach władze cywilne starały się wpływać i kontrolować wszystkie nominacje biskupów pomocniczych.

II. UPRAWNIENIA DANE PRZEZ STOLICĘ APOSTOLSKĄ BISKUPOWI DIECEZJALNEMU

Szczególnym wyrazem więzi łączącej Kościół w Polsce ze Stolicą Apostolską były dyspensy. Jakkolwiek dyspensacja jest rozluźnieniem obowiązku zachowania ustawy, to jednak w skutkach łagodzenie rygoru prawa powszechnego ułatwiało jego realizację⁷². Jest regułą generalną, że dyspensować może ten, kto wydał prawo. Tak więc papież może dyspensować od wszystkich praw kościelnych⁷³.

Od XIII w. Stolica Apostolska rezerwowała sobie decyzje w ważniejszych sprawach, co pociągało za sobą konieczność przekazywania delegacji biskupom w kościołach lokalnych. Jednak było to kłopotliwe w związku z trudnościami kontaktowania się z Rzymem⁷⁴.

W XIX w. praktyką Stolicy Apostolskiej było udzielanie przez papieża biskupom diecezjalnym i administratorom diecezji *facultates*. Tak też było w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej. Biskupom diecezjalnym dawano je na okres pięciu lat, a następnie przedłużano w miarę upływu tego czasu. Obowiązywały one tylko na obszarze diecezji⁷⁵. Należy zaznaczyć, że administratorom diecezji⁷⁶ udzielano tych *facultates* nie na pięć lat, ale z zastrzeżeniem *durante munere tantum*⁷⁷. Wydaje się jednak, że w drugiej połowie XIX w., również administratorom udzielano tych uprawnień na okres pięciu lat, z tą samą klauzulą

⁷² WÓJCIK. *Kościelne ustawodawstwo partykularne*. s. 434.

⁷³ J. SOGLIA. *Institutiones Juris Ecclesiastici publici et privati*. T. 1: *Jus Publicum*. Neapoli 1860 s. 188.

⁷⁴ R. NAZ. *Facultés Apostoliques*. W: *Dictionnaire de Droit Canonique*. T. 5. s. 802.

⁷⁵ Por. *Facultates*. Gregorio XVI a Nicolao Manugiewicz. Romae, 27-03-1831 (kopia). ADŁ. W: *Akta Bonawentury Butkiewicza*. f. 51.

⁷⁶ W diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej terminy „administrator diecezji” i „wikariusz kapitulny” były używane zamiennie.

⁷⁷ Por. *Delegacja*. Choromański do Butkiewicza. Zambrow, 18-04-1836. ADŁ. W: *Akta Bonawentury Butkiewicza*. f. 58.

„tylko w czasie trwania urzędu”. Na przykładzie *facultates* danych przez Stolicę Apostolską biskupowi Manugiewiczowi i administratorom diecezji biskupowi Choromańskiemu i ks. Antonowiczowi można stwierdzić, że były to jedyne różnice.

Udzielano między innymi władzy rozgrzeszania z herezji i apostazji wiary oraz schizmatyków, czytania ksiąg zakazanych, dawano władzę dyspensowania od przeszkody przyzwoitości publicznej, od przeszkody występku, od przeszkody pokrewieństwa i powinowactwa⁷⁸ oraz pokrewieństwa duchowego między rodzicami chrześnymi a chrześniakami. Udzielano też władzy dyspensowania przy zawieraniu małżeństw mieszanych⁷⁹ pod zwykłymi warunkami⁸⁰, które zostały określone przez papieża Benedykta XIV. Ojciec Święty w encyklice *Magnae Nobis* z dnia 29 czerwca 1748 r. skierowanej do prymasa, arcybiskupów i biskupów polskich omawiał te zagadnienie. Faktycznie jednak zasady tam zawarte obowiązywały w całym Kościele. Papież zaznaczył, że Stolica Apostolska udziela rzadko dyspensy od przeszkody odmiennego wyznania i to pod warunkiem, że udzielone będą zapewnienia, iż strona katolicka pozostanie przy swoim wyznaniu, a dzieci z tego małżeństwa będą wychowywane w wierze katolickiej. Upomina też, by biskupi, którzy władzę udzielania dyspensy otrzymują od Stolicy Apostolskiej *in forma commissoria* ściśle trzymali się warunków, jakie Stolica Święta zwykła przepisywać przy korzystaniu z tego rodzaju uprawnień. Ten sam papież po upływie miesiąca, w piśmie z dnia 8 sierpnia 1748 r. *Ad tuas manus*, w którym jeszcze raz karcił nadużycia w związku z udzielaniem dyspens heretykom, zalecał

⁷⁸ W powinowactwie zasada jest następująca: w jakim stopniu żona jest z kim spokrewniona, w takim stopniu mąż jest z nim spokrewniony i odwrotnie. A. KRASIŃSKI. *Prawo kanoniczne*. s. 245.

⁷⁹ Kościół od swojego powstania zabraniał wiernym łączenia się w małżeństwie z heretykami. Najstarsze synody (w Elwirze 306 r., w Leodycei 343 i 381 r.), już o tym wspominają. Ustawodawstwo pierwszych wieków Kościoła nie mówi jednak o nieważności takich związków. Dopiero Sobór Trulański z 692 r. małżeństwo takie ogłosił nieważnym i nadto obłożył karą ekskomuniki. Jednak doktryna tego Soboru nie przyjęła się na Zachodzie. S. BISKUPSKI. *Prawo małżeńskie Kościoła rzymsko-katolickiego*. Warszawa 1956 s. 146-147.

⁸⁰ Por. *Facultates*. Gregorio XVI a Nicolao Manugiewicz. Romae, 27-03-1831 (kopia). ADŁ. W: *Akta Bonawentury Butkiewicza*. f. 50-51. Zob. *Delegacja*. Choromański do Butkiewicza. Zambrow, 18-04-1836. ADŁ. W: *Akta Bonawentury Butkiewicza*. f. 57-59; *Facultates*. Pius X a Antonowicz. Romae, 18-02-1908 (kopia). ADŁ. W: *Akta osobiste Józefa Antonowicza*.

też, aby zawsze kierować się wielką rozważą przy udzielaniu dyspens na zawarcie małżeństwa mieszanego⁸¹. Według prawa cywilnego zawartego w ukazie z 1832 r. wszystkie małżeństwa mieszane uważano za nieważne, dopóki nie będą pobłogosławione przez duchownego prawosławnego⁸².

Oprócz indultów ogólnych udzielano też szczegółowych. Administrator diecezji ks. Antonowicz, otrzymał taki indult ważny przez pięć lat, dotyczący prawa dyspensowania kleru i wiernych od zakazu spożywania nabiątu i jajek w dniach postu z wyjątkiem, takich dni jak wielki piątek. Zaznaczono jednocześnie, że jest to przedłużenie poprzednich indultów z 1881 i 1886 r.⁸³ Ten sam administrator otrzymał od papieża Leona XIII prawo wydawania dimisoriów klerowi diecezji przed upływem roku od wyboru na administratora⁸⁴. Dymisoria bowiem mógł dać biskup własny; wikariusz generalny, jedynie na podstawie specjalnego upoważnienia biskupa; wikariusz kapitulny, za zgodą kapituły, po roku od opróżnienia stolicy biskupiej⁸⁵.

Biskup Wierzbowski natomiast prosił Ojca Świętego o władzę dyspensowania kandydatów na kapłanów od wieku do dwudziestu miesięcy. Jako powód podał brak kapłanów. Dotychczas miał bowiem władzę dyspensowania do roku⁸⁶.

⁸¹ BISKUPSKI. *Prawo małżeńskie Kościoła*. s. 148-149. Zob. Z. ZITELLI. *De dispensationibus matrimonialibus*. Romae 1884 s. 60; F. SANATI. *Praelectiones Iuris Canonici*. T. 4. Wyd. 2. Ratisbonae 1892 s. 54-55. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że w 1768 r. został zawarty traktat pod naciskiem obcych mocarstw, gdzie dołączono umowę pod nazwą „Akt osobny pierwszy”, w którym w artykule 2. § 10 mówi się, iż „małżeństwa między osobami różnej religii, to jest: katolickiej rzymskiej, greckiej nieunickiej i ewangelickiej nie mają być przez nikogo bronione, i przeszkadzane. Potomstwo *ex mixto marimonio* spłodzone, synowie w ojcowskiej, a córki w macierzyńskiej wierze edukowane być powinny z ekscypcją umowy dla stanu szlacheckiego, jeśliby jaka przez kontrakt małżeński przed ślubem zawarty znajdować się miało”. Pod tą umową widnieją podpisy, między innymi, księdza Gabryela Jana Junoszy Podoskiego, prymasa Polski, biskupa kujawsko-pomorskiego, biskupa przemyskiego, biskupa inflanckiego. BISKUPSKI. *Prawo małżeńskie Kościoła*. s. 150.

⁸² BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. T. 1. s. 558.

⁸³ Indult. Santa Sede a Antonowicz. Romae, 9-04-1908 (kopia). ADŁ. W: *Akta osobiste Jozefa Antonowicza*.

⁸⁴ Indult. Leon XIII a Antonowicz. Romae, 11-03-1903 (kopia). ADŁ. W: *Akta osobiste Jozefa Antonowicza*.

⁸⁵ BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. T. 2. s. 86.

⁸⁶ JEMIELITY. *Diecezja sejneńska*. s. 74-75.

W 1827 r. Komisja Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zawiadomiła biskupa augustowskiego o otrzymaniu od Stolicy Apostolskiej nadania odpustów⁸⁷ na siedem lat kaplicy w Pleiszkach w dniu św. Mateusza Apostoła i Marcina biskupa oraz kaplicy w Polubie, parafia Gryszkabuda, na siedem lat w dniu świętych Aniołów Stróżów i św. Jana Nepomucena⁸⁸.

Oddzielną grupę stanowiły dyspensy małżeńskie, które z reguły służą tylko do uważnienia małżeństw zawartych wbrew istniejącym przeszkodom; rzadziej i dla słusznych jedynie powodów udziela się ich do zawarcia małżeństw⁸⁹. Sobor Trydencki, z racji częstych dyspens, zmuszony był tę praktykę ukrócić jako szkodliwą dla karność kościelnej⁹⁰.

Według prawa kanonicznego biskup nie mógł dyspensować od pokrewieństwa i powinowactwa ani w trzecim, ani w czwartym stopniu, jeśli nie miał na to osobnej władzy danej mu od Stolicy Apostolskiej (*gratie, albo facultates*)⁹¹.

W 1821 r. Komisja Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zawiadomiła biskupa diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej, iż przesyła biskupowi bullę otrzymaną od Stolicy Apostolskiej, zezwalającą udzielać dyspens małżeńskich w drugim stopniu pokrewieństwa i powinowactwa⁹². O podobną władzę dyspensowania zwrócił się do Stolicy Apostolskiej też biskup Wierzbowski. W odpowiedzi zawiadomiono go, że otrzymuje władzę dyspensowania na 30 wypadków od przeszkody drugiego stopnia powinowactwa i na 50 przypadków od przeszkody drugiego stopnia pokrewieństwa w linii bocznej⁹³.

Na uwagę zasługuje fakt, że wielokrotnie władze świeckie zwracały się do biskupa diecezjalnego, aby prosił o dyspensy od pierwszego

⁸⁷ Odpust jest to darowanie kar doczesnych należnych za grzechy odpuszczone już co do winy. Źródłem odpustów są zasługi i zadośćuczynienia Chrystusa Pana oraz świętych w niebie. BĄCZKIEWICZ. *Prawo kanoniczne*. T. 2. s. 52.

⁸⁸ List. KRWRP do Manugiewiczza. Warszawa, 16-05-1827. ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney Biskupa Augustowskiego tyczące się korespondencyi z Rzymem o Dyspensy, Odpusty i Sekularyzacye od 1816-1830*.

⁸⁹ BĄCZKIEWICZ. *Prawo kanoniczne*. T. 2. s. 184.

⁹⁰ BISKUPSKI. *Prawo małżeńskie Kościoła*. s. 114. POR. CONC. TRID. sess. 24, c. 5, *De ref.*

⁹¹ KRASIŃSKI. *Prawo kanoniczne*. s. 108, 248.

⁹² List. KRWRP do biskupa. Warszawa, 21-05-1821. ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney Biskupa Augustowskiego*. f. 58.

⁹³ JEMIELITY. *Diecezja sejneńska*. s. 126-127.

stopnia powinowactwa w przypadkach naprawdę uzasadnionych, gdyż Stolica Apostolska udzielała ich z trudnościami⁹⁴. Jednak ilość tych interwencji sugeruje, że biskup zwracał się o to wielokrotnie do Stolicy Apostolskiej.

Tak więc, można stwierdzić, że z reguły ogólnych *facultates* udzielano biskupom na pięć lat, natomiast administratorom diecezji z klauzulą „tylko w czasie trwania urzędu”, a więc teoretycznie mógł być to okres dłuższy niż pięć lat. Jednak już w drugiej połowie XIX w. udzielano ich z tą samą klauzulą, ale ograniczano okres ważności również do pięciu lat. Oprócz tych uprawnień ogólnych, zarządcy diecezji zwracali się do Stolicy Apostolskiej w sprawach szczegółowych i uzyskiwali takie uprawnienia. Wszystkie te prośby i cała korespondencja dotycząca tych spraw przekazywana była wyłącznie za pośrednictwem władz świeckich⁹⁵.

III. KONTAKTY BISKUPÓW ZE STOLICĄ APOSTOLSKĄ

Na przestrzeni od XIII do XVIII w. wzrastała łączność Kościoła polskiego ze Stolicą Apostolską. Zaznaczało się to nie tylko w zwiększonej liczbie synodów czy zagrożeniu ze strony protestantyzmu,

⁹⁴ List. KRWRP do biskupa Augustowskiego. Warszawa, 21-02-1821, 4-10-1823, 29-10-1827. ADŁ. W: *Akta Kancellaryi Kuryalney Biskupa Augustowskiego*. f. 56, 74. Stolica Apostolska nigdy nie dyspensowała od przeszkód w linii prostej i od pierwszego stopnia linii bocznej. BISKUPSKI. *Prawo małżeńskie Kościoła*. s. 239.

⁹⁵ Dnia 6 (18) marca 1817 r. został wydany pierwszy dekret, który dotyczył tej kwestii. Natomiast mocą dekretu z dnia 22 listopada 1866 r. kategorycznie zabraniano jakichkolwiek kontaktów ze Stolicą Apostolską, poza tymi oficjalnymi za pośrednictwem dyplomatycznego przedstawicielstwa Rosji w Rzymie. W dekrete z dnia 10 (22) maja 1867 r. natomiast znajdujemy dyrektywę, na mocy której określono za nieważne wszystkie akty Stolicy Apostolskiej, które nie zostały przekazane drogą oficjalną przez przedstawiciela Rosji w Rzymie. Tak więc, wszystkie akty prawne Stolicy Apostolskiej dotyczące Rosji i Królestwa Polskiego musiały być wcześniej uznane przez oficjalne władze carskie, aby mogły wejść w życie. Zapowiedziano też w dekrete surowe karanie wszystkich, którzy nie podporządkują się wydanym normom. Stwierdzano wprost, że każdy biskup zwracający się bezpośrednio do Stolicy Apostolskiej będzie karany deportacją. Por. BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. T. 1. s. 111. Zob. TENŻE. *Stolica Święta a Rosja*. T. 2. s. 351, 370-371; *Konstanty Ireneusz Pomian*. s. 314.

ale przede wszystkim we wpływanie na biskupów, aby stale rozwija-
li ustawodawstwo krajowe zgodnie z zasadami i normami prawa po-
wszechnego⁹⁶.

Po Kongresie Wiedeńskim wielu władców dążyło do umocnienia
na swoim terenie cesaropapizmu. Temu też celowi były podporząd-
kowane kontakty między państwem a Kościołem⁹⁷. Konsekwencją ta-
kiego stanowiska było to, że rządy świeckie starały się wykluczyć Ko-
ściół z działalności publicznej⁹⁸. Chciano w jak największym stopniu
ograniczyć, a nawet uniemożliwić kontakty Kościoła w danym pań-
stwie ze Stolicą Apostolską. Takie dyskryminowanie katolików miało
miejsce w XIX w. w państwie rosyjskim. Widoczne to było szczegól-
nie na terenach polskich⁹⁹.

1. KONTAKTY ZA POŚREDNICTWEM WŁADZ ŚWIECKICH

Po utworzeniu Królestwa Polskiego wiele kwestii dotyczących
Kościoła katolickiego wymagało rozwiązania, co mogło nastąpić dro-
gą umowy ze Stolicą Apostolską. Za podstawę do negocjacji z Rzy-
mem posłowi rosyjskiemu Italińskiemu służył memoriał Komisji
Wyznań i Oświecenia Publicznego z dnia 22 grudnia 1816 r. Był tam
miedzy innymi punkt dotyczący kontaktów Kościoła Polskiego ze Sto-
licą Apostolską, gdzie stwierdzano, iż korespondencja duchowieństwa
polskiego ze Stolicą Świętą miała się odbywać tylko za pośrednictwem
przedstawiciela świeckiego cesarza Rosji rezydującego w Rzymie.
Jednak postulat ten posła rosyjskiego został odrzucony¹⁰⁰. Consalvi
– sekretarz stanu Stolicy Apostolskiej – oświadczył Italińskiemu w
dniu 22 czerwca 1817 r., że co do wymagań panujących, by bulle i in-
ne dokumenty kościelne pochodzące z Rzymu, zanim otrzymają pra-
wo publikacji w ich państwach, uzyskiwały *placet*, to Kościół może

⁹⁶ WÓJCIK. *Kościelne ustawodawstwo partykularne*. s. 436.

⁹⁷ F. CAPPELLO. *Summa Iuris Publici Ecclesiastici*. Wyd. 4. Romae 1936 s. 397.

⁹⁸ *Tamże*. s. 398.

⁹⁹ POR. V. SARNELLI. *L'autonomia della Chiesa*. Wyd. 2. Napoli 1868 s. 246-247.

¹⁰⁰ LORET. *Watykan a Polska*. s. 5-9. W tym czasie obowiązywała kara ekskomuniki za-
strzeżona *speciali modo* papieżowi dotycząca tych wszystkich, którzy uniemożliwiają
ogłaszanie i wykonywanie listów i akt Stolicy Apostolskiej. J. OPIELIŃSKI. *Komentarz
do cenzur kościelnych po dziś dzień obowiązujących*. Poznań 1896 s. 71.

tolerować taki stan rzeczy jak jest faktycznie, lecz oficjalnie – ani bezpośrednio, ani pośrednio – nie może się na to zgodzić. Łączność wiernych, a zwłaszcza biskupów, ze Stolicą Apostolską w sprawach duchownych i kościelnych nie może być ograniczona, ani też sprowadzona przez Głowę Kościoła do rzadkich wypadków, lecz winna być dostępna dla wszystkich zawsze, gdy tylko będą uważali za stosowne zwrócić się do Stolicy Apostolskiej z zapytaniem we wszystkich sprawach, by otrzymać od niej instrukcje, czy też decyzje i potrzebne odpowiedzi¹⁰¹.

Mimo to Komisja Wyznań i Oświecenia Publicznego jeszcze 18 marca 1817 r. wydała dekret, w którym określono, iż opiekę i nadzór nad duchowieństwem rzymskokatolickim powierza się tej Komisji, a duchowieństwo jedynie za jej pośrednictwem może zwracać się do rządu, duchowni podlegają władzom sądowym, administracyjnym i policyjnym na równi z innymi obywatelami kraju, natomiast władze duchowne nie mogą ogłaszać bulli papieskich bez pozwolenia rządu¹⁰².

Prawo Królestwa Polskiego z dnia 6 września 1818 r. wymagało uprzedniego zezwolenia rządu na zwołanie synodu oraz przedłożenia podjętych postanowień Komisji Rządowej przed ich publikacją¹⁰³.

W 1847 r. zawarto konkordat, gdzie w artykule XIII stwierdzono, iż biskup jest jedynym sędzią i administratorem w sprawach kościelnych swojej diecezji, z zastrzeżeniem zależności kanonicznej od Stolicy Świętej¹⁰⁴. Jednak zależność kanoniczna była w różny sposób interpretowana przez obie strony. Rosja dążyła do ograniczenia wpływu Stolicy Apostolskiej, natomiast strona kościelna starała się brnąć w obronę wiernych na terenie Rosji i Królestwa Polskiego.

¹⁰¹ BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. T. 1. s. 103. Postulaty te zostały całkowicie spełnione po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, a prawne podstawy określono w konkordacie zawartym między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską w 1925 r. Artykuł II mówi tam, iż biskupi, duchowieństwo i wierni będą swobodnie, i bezpośrednio kontaktować się ze Stolicą Apostolską. W wykonywaniu swych czynności biskupi swobodnie i bezpośrednio będą się mogli kontaktować ze swym duchowieństwem i ze swymi wiernymi, jak również ogłaszać swe zalecenia, nakazy i listy pasterskie. ŁUKOMSKI. *Konkordat*. s. 49.

¹⁰² LORET. *Watykan a Polska*. s. 2-3.

¹⁰³ W. WÓJCIK. *Synody polskie w latach 1918-1968 na tle rozwoju ustawodawstwa synodalnego w Polsce*. „Prawo Kanoniczne” 13:1970 nr 3-4 s. 134-135.

¹⁰⁴ BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. T. 1. s. 584.

Ponieważ w przebiegu rokowań, które miały miejsce w Rzymie między podpisanymi Pełnomocnikami Stolicy Świętej i Cesarza Wszechrosji – Króla Polskiego, pozostało wiele punktów, które nie mogły być ostatecznie uregulowane i na które Pełnomocnicy cesarza zobowiązali się jeszcze zwrócić uwagę swego rządu, Kardynał Pełnomocnik Jego Świątobliwości nalegał na konieczność pozostawienia katolickim poddanym cesarza prawdziwej wolności zwracania się do Stolicy Świętej w sprawach sumienia i innych sprawach duchownych. Pełnomocnicy cesarza odpowiedzieli, że istniejący obecnie sposób tego komunikowania się, to jest za pośrednictwem rządu i przedstawiciela cesarskiego w Rzymie, zawsze był zachowywany i że obecne warunki nie pozwoliłyby w żaden sposób rządowi cesarskiemu zrzec się tych środków ostrożności, nawet w interesie samych poddanych katolików, tak długo, „dopóki podniecenie i złe namiętności, wzniecone przez powstanie Polski w roku 1830 i przez usiłowania rewolucyjne zupełnie świeże, nie uspokoją się na tyle, aby można było zmienić coś w obecnym sposobie korespondowania”¹⁰⁵.

Tak więc, wyraźnie widać tu motyw postępowania rządu rosyjskiego wobec Polaków, gdzie przede wszystkim zwracano uwagę na uniemożliwienie wyzwolenia się spod dominacji rosyjskiej¹⁰⁶.

Jak wielką wagę przykładano do sprawy swobodnego kontaktowania się ze Stolicą Świętą świadczy fakt, kiedy to po pomyślnym zakończeniu negocjacji w sprawie podpisania konkordatu, papież Pius IX przyjął na audiencji przedstawicieli Rosji i za ich pośrednictwem przekazał cesarzowi list, w którym, między innymi, zwracał jego uwagę na nieuregulowane sprawy swobodnego porozumiewania się ze Stolicą Apostolską¹⁰⁷.

¹⁰⁵ *Tamże*. s. 587.

¹⁰⁶ Ten stosunek Rosjan do Kościoła w Polsce dobrze charakteryzuje wypowiedź cesarza Rosji w czasie rozmów z Sekretarzem Stanu, które miały miejsce w grudniu 1845 r. w Rzymie. Cesarz stwierdził tam, iż Polacy poprzez protesty religijne chcą zasiać niepokój i podważyć reputację rządu cesarskiego oraz doprowadzić do rewolucji. S. OLSZANOWSKA-SKOWRONSKA. *Le concordat de 1847 avec la Russie d'après les documents authentiques*. W: *Sacrum Poloniae Millennium*. T. 8-9. Rzym 1962 s. 501.

¹⁰⁷ BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. T. 1. s. 578.

Dnia 22 listopada 1866 r. został wydany ukaz, w którym kategorycznie zabraniano jakiegokolwiek porozumiewania się ze Stolicą Apostolską, oprócz oficjalnej drogi, za pośrednictwem przedstawicielstwa rosyjskiego w Rzymie¹⁰⁸. Natomiast w ukazie z dnia 10 (22) maja 1867 r. zaznaczono, iż żadne akta, bulle, breve, instrukcje wydane przez Stolicę Apostolską nie mają mocy obowiązującej, jeśli nie nadeszły drogą oficjalną, czyli musiały być zatwierdzone przez władze rosyjskie. Dotyczyło to Cesarstwa i Królestwa Polskiego. Osoby przekraczające te prawa miały podlegać surowej karze¹⁰⁹. W tym samym ukazie zabroniono też biskupom zwracać się wprost do Stolicy Apostolskiej pod groźbą kary wywiezienia w głąb Rosji¹¹⁰.

Wszystkie zarządzenia rządowe dotyczące sposobu porozumiewania się ze Stolicą Apostolską były gorliwie wprowadzane w życie i egzekwowane. Dotyczyło to też życia diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej. Otóż w 1820 r. władze rządowe zwróciły się listownie do biskupa augustowskiego, wzywając go, aby wydał ostrzeżenie do duchownych świeckich i zakonnych, by ci wszelkie sprawy w Rzymie załatwiali za pośrednictwem władz rządowych. Jednocześnie grożono, iż każdy duchowny, który nie podporządkuje się temu zarządzeniu będzie surowo karany. Zaznaczono też, że wszelkie dyspensy i łaski uzyskane od Stolicy Apostolskiej drogą nieoficjalną nie mogą osiągnąć skutku. Wreszcie donoszono, że podjęto środki, by o duchownych kontaktujących się z Rzymem drogą nieoficjalną, natychmiast donoszono władzom państwowym¹¹¹.

Ważną rolę w sposobie kontaktowania się ze Stolicą Apostolską odgrywało utworzenie przez władze świeckie i funkcjonowanie Kolegium Duchownego w Petersburgu¹¹².

¹⁰⁸ *Tamże*. T. 2. s. 351.

¹⁰⁹ *Tamże*. s. 370-371.

¹¹⁰ *Konstanty Ireneusz Pomian*. s. 314.

¹¹¹ *Zlecenie*. KWROP a vescovo. Warszawa, 19-02-1820. ADŁ. W: *akta Kancellaryi Kuryalney Biskupa Augustowskiego*. f. 48.

¹¹² Powstanie i organizacja Kolegium Duchownego rzymskokatolickiego w Petersburgu zostało uregulowane dekretem z dnia 13 listopada 1801 r., ogłoszonym 9 grudnia 1801 r. Na czele miał stać arcybiskup mohylowski, oprócz tego w skład miał wchodzić jeden biskup i jeden infulat jak też sześciu asesorów wybieranych na trzy lata przez kapituły diecezji katolickich z pośród kanoników i prałatów. Do trybunału Kolegium Duchownego mają być skierowane skargi na biskupów i apelacje przeciwko decyzjom konsystorza diecezjalnych. W sprawach małżeńskich, gdzie są wy-

Dnia 10 (22) maja 1867 r. wydano ukaz, na mocy którego wszystkie sprawy dotyczące katolików, które papież miał rozstrzygać jako Głowa Kościoła, przechodziły do kompetencji Kolegium Duchownego rzymskokatolickiego w Petersburgu. Dotyczyło to Cesarstwa i Królestwa Polskiego. Jeśli w Kolegium orzeknie się, że przedstawiona sprawa nie wchodzi w zakres jego kompetencji, ale wymaga zwrócenia się do papieża, wtedy Kolegium przesyłałoby sprawę do Rzymu. Wszelkie akta pisane pochodzące od Stolicy Apostolskiej, przed ich ogłoszeniem, miały być przedstawiane ministrowi spraw wewnętrznych do akceptacji. Sędziowie Kolegium Duchownego nie mieli stosować się do prawa kanonicznego, ale musieli być posłuszni władzy świeckiej. Ukaz ten wyraźnie uzależniał od tej instytucji Episkopat Królestwa Polskiego i zobowiązywał biskupów do wysłania asesorów, czyli swoich delegatów, do Kolegium Duchownego¹¹³. Rozporządzenie carskie o Kolegium podał do wiadomości biskupom w Królestwie Polskim dnia 22 czerwca (9 lipca) 1867 r. zarządzający sprawami duchownymi Mauchanow. Od momentu publikacji rozporządzenie to weszło w życie¹¹⁴.

Natomiast w dniu 5 sierpnia 1867 r. biskupi i administratorzy diecezji w Królestwie Polskim otrzymali nakaz, aby kapituły wybrały spośród siebie delegatów w roli asesorów do Kolegium Duchownego. Każdy delegat miał być wybrany na trzy lata i winien odznaczać się znajomością prawa kanonicznego i języka rosyjskiego. Gdyby nie było odpowiedniego kandydata w kapitule, cesarz mógł pozwolić na wybór kogoś spoza niej¹¹⁵.

Na początku Stolica Apostolska milczała na temat Kolegium Duchownego w Petersburgu. W końcu Pius IX potępił utworzenie Kolegium i zabronił biskupom wysyłać tam swych delegatów w roli asesorów¹¹⁶.

magane dwie zgodne decyzje, przesyłało się je do Kolegium Duchownego, jeśli w pierwszej instancji i w drugiej wyroki były różne. Przy czym sąd pierwszej instancji odbywał się w konsystorzu diecezjalnym. Natomiast konsystorz innej diecezji sądził jako sąd drugiej instancji. Wybierany on był na zasadzie obustronnego porozumienia lub też wyznaczany urzędowo przez Kolegium Duchowne. Zarządzano, iż Kolegium Duchowne winno otrzymywać od biskupów sprawozdania o życiu diecezji. BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. T. 1. s. 35-37.

¹¹³ BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. T. 2. s. 370-371, 382.

¹¹⁴ JEMIELITY. *Diecezja sejneńska*. s. 7.

¹¹⁵ *Tamże*. s. 8.

¹¹⁶ BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. T. 1. s. 38.

Kardynał Antonelli, pisząc w imieniu papieża do biskupa płockiego, dnia 12 listopada 1867 r. zwracał uwagę, iż papież potępił ukaz dotyczący się obowiązku wysłania do Petersburga swoich przedstawicieli i przestrzegał biskupów polskich, by nie dawali żadnych dowodów uznania Kolegium Duchownego¹¹⁷.

Biskup diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej Łubieński początkowo zajął pozytywne stanowisko odnośnie do Kolegium Duchownego w Petersburgu i postanowił wysłać tam swoich przedstawicieli¹¹⁸. Wydaje się jednak, że w czasie podjęcia decyzji nie znał stanowiska Stolicy Apostolskiej w tej sprawie¹¹⁹.

W krótkim czasie wysłał on do Rzymu swego przedstawiciela w osobie swego brata, Tomasza Łubieńskiego, który przybył tam w grudniu 1867 r. z zapytaniem, jak ma postępować. Po rozmowach w Watykanie, był on przekonany, iż biskup Łubieński otrzymał pozwolenie Stolicy Apostolskiej na wysłanie asesorów do Petersburga¹²⁰.

Biskup zwołał 20 sierpnia 1868 r. kapitułę w Wyłkowyszkach, na której wybrano asesorem do Kolegium Duchownego w Petersburgu, ks. Andrzejewskiego. Jednak, po złożeniu przysięgi wierności swemu ordynariuszowi, jego wyjazd do Petersburga został opóźniony przez biskupa Łubieńskiego, który dowiedział się o wywiezieniu biskupa płockiego Popiela za odmowę wysłania swych przedstawicieli. W tej sytuacji biskup Łubieński zwrócił się do Stolicy Apostolskiej za pośrednictwem arcybiskupa poznańskiego Leduchowskiego. W odpowiedzi 13 listopada 1868 r. kardynał Antonelli zawiadomił arcybiskupa o woli papieża, z poleceniem przekazania jej biskupowi Łubieńskiemu. Zamieszczono tam wyraźne potępienie wysłania przez Łubieńskiego swego przedstawiciela do Kolegium Duchownego w Petersburgu. Jednak dnia 18 lutego 1869 r. ks. Andrzejewski, przymuszony przez władze świeckie, musiał wyjechać do Kolegium Duchownego. Po otrzymaniu instrukcji z Rzymu, biskup Łubieński w dniu 19 marca 1869 r. przesłał marszałkowi Bergowi odwołanie swego przedstawiciela z Kolegium Duchownego w Petersburgu, a odpisy tego pisma wysłał do biskupów Rosji i Polski. Następnie wszystkie te

¹¹⁷ *Tamże*. T. 2. s. 384-385.

¹¹⁸ *Tamże*. s. 385.

¹¹⁹ *Tamże*. s. 385.

¹²⁰ *Tamże*. s. 390, 394.

akta, wraz ze swoją dymisją przesłał Ojcu Świętemu Piusowi IX. Papież, w brewe z 27 kwietnia 1869 r., nie przyjął rezygnacji, a biskupa pochwalił za jego posłuszeństwo¹²¹.

Ukaz carski z dnia 18 lutego (2 marca) 1875 r. zawiadamiał Kolegium Duchowne w Petersburgu, że przestaje odtąd być „organem pośredniczącym” w stosunkach duchowieństwa katolickiego ze Stolicą Apostolską i że nie może się już zajmować sprawami małżeńskimi, ale tylko administracją spraw materialnych. Pod tym warunkiem papież pozwolił wysyłać asesorów do Kolegium Duchownego. Na mocy nowego prawa miano przysyłać korespondencję do Ojca Świętego za pośrednictwem Departamentu Spraw Duchownych Obcych Wyznań. Departament po uzyskaniu odpowiedzi z Rzymu przysyłał je władzom diecezjalnym po każdorazowym uzyskaniu zgody cesarza na wykonanie rzymskich postanowień¹²². Stolica Apostolska powiadomiła o tym fakcie biskupów Cesarstwa i Królestwa Polskiego Okólnikiem z 2 marca 1875 r., zaznaczając jednak, iż pozwolenie wysłania asesorów ważne jest tak długo, jak długo Kolegium nie przekroczy przepisanych granic; pod żadnym pozorem nie wolno mu mieszać się do duchownego zarządu i karności kościelnej. Rząd rosyjski zgodził się na te warunki, ale decyzje opublikował dopiero w 1890 r.¹²³

2. KONTAKTY BEZPOŚREDNIE

Mimo tak rygorystycznego prawodawstwa państwowego dotyczącego komunikowania się ze Stolicą Apostolską dochodziło do sporadycznych, bezpośrednich kontaktów między przedstawicielami Kościoła polskiego a Stolicą Świętą¹²⁴.

¹²¹ *Tamże*, s. 396-398.

¹²² JEMIELITY. *Diecezja sejneńska*, s. 9; BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*, T. 2, s. 410-411.

¹²³ JEMIELITY. *Diecezja sejneńska*, s. 8-9.

¹²⁴ Po karnym wywiezieniu biskupa Łubieńskiego 10 czerwca 1869 r. do Rosji, przeprowadzono rewizję w jego rezydencji. Znalaziono liczne dokumenty dowodzące tajnych kontaktów tutejszego duchowieństwa z Kurią Rzymską. A. PETRANI. *O wywiezieniu biskupa Konstantego Ireneusza Łubieńskiego z Sejn w 1869 r.* „Nasza Przyszłość” 27:1967 s. 227.

W 1867 r. biskup Łubieński wysłał do Rzymu swojego brata hrabiego Tomasza Łubieńskiego z tajną misją, gdyż osobiście nie mógł się tam udać, aby zdać relację *ad limina*¹²⁵, z racji sprzeciwu władz świeckich. Wysłannikowi swojemu jednak nie napisał sprawozdania ze względu na bezpieczeństwo. Delegat jego miał polecenie na miejscu zreagować raport z zastrzeżeniem, że jeżeli Stolica Apostolska uzna to za stosowne, może wezwać biskupa sejneńskiego do Rzymu celem wyjaśnienia. Z ustnych instrukcji danych hrabiemu w Rzymie miało wynikać, iż biskupowi Łubieńskiemu zabroniono kontaktów z Rzymem za pośrednictwem Kolegium Duchownego w Petersburgu. Biskupi natomiast pod naciskiem okoliczności i dla uniknięcia większego prześladowania Kościoła, mogą w przyszłości czynić rządowi ustępstwa, o tyle, o ile te ustępstwa nie odnosiłyby się do przedmiotów wiary i ustroju Kościoła¹²⁶. W relacji tej biskup Łubieński podkreślił, iż domagał się od władz świeckich możliwości swobodnego komunikowania się ze Stolicą Apostolską, jednak zabiegi te nie odnosiły żadnego skutku¹²⁷.

W latach sześćdziesiątych XIX w. można było dostrzec dążenia rządu rosyjskiego w kierunku utworzenia w Królestwie Polskim kościoła narodowego, niezależnego od Stolicy Apostolskiej. W tym cza-

¹²⁵ Początki wizytacji „ad limina” nie są jasne. Nie wiadomo kiedy powstał obowiązek prawny. Jedni kanoniści wywodzili instytucję ze zwyczaju pielgrzymek, inni z udziału w synodach rzymskich, jeszcze inni ze sprawozdań składanych przez biskupów papieżowi. O obowiązku uczestnictwa biskupów Sycylii w synodach rzymskich mówi się już w V w. Zwyczaj ten zapoczątkowany przez Grzegorza VII stał się powoli obowiązkiem, któremu Grzegorz IX nadał moc ustawy powszechnej. Pierwsze wzmianki o realizowaniu w Polsce obowiązku „ad limina” pochodzą z XIV w., chociaż dotyczące tej wizytacji informacje docierały do Polski za pośrednictwem legatów papieskich już w drugiej połowie XI wieku. Według obowiązującego prawa, biskupi z diecezji w najbliższym sąsiedztwie i z Italii mieli obowiązek składania wizytacji „ad limina” w przeciągu trzech lat, z krajów sąsiednich, np. Niemcy, Francja, Hiszpania, co cztery lata, bardziej oddalone, co pięć lat; a bardzo oddalone, np.: z Azji, co dziesięć lat. Wizytacja ta miała się odbyć w ostatnim roku tego okresu. Według prawa biskup, jeśli miał jakąś przeszkodę, mógł spełnić ten obowiązek za pośrednictwem swego delegata. WÓJCIK. *Wizytacje biskupów polskich*. s. 132-133, 138-139, 143, 149; BOUIX. *Tractatus de Episcopo*. T. 2. s. 53-55. Por. CORONATA. *Institutiones Iuris Canonici*. s. 471.

¹²⁶ RABIKASKAS. *Relationes status dioecesium*. s. 494-495; *Konstanty Ireneusz Połmian*. s. 321, 329-330.

¹²⁷ RABIKASKAS. *Relationes status dioecesium*. s. 530-531.

sie dano do zrozumienia biskupowi Łubieńskiemu, że jeżeli byłby posłuszny rządowi, mógłby w nowo utworzonym kościele pełnić wysokie funkcje. Jednak propozycje te biskup stanowczo odrzucił¹²⁸.

Można więc stwierdzić, że władze rosyjskie uniemożliwiały bezpośrednie kontakty przedstawicieli Kościoła polskiego ze Stolicą Apostolską. Temu celowi miały służyć restrykcyjne akty prawne, które zcałą ostrością egzekwowano. Dominowała więc komunikacja za pośrednictwem administracyjnych struktur państwowych, chociaż odnotować też trzeba sporadyczne kontakty bezpośrednie. Stolica Apostolska była zmuszona taki stan faktyczny tolerować, ale nigdy się na to nie zgodziła ani bezpośrednio, ani też pośrednio.

Zakończenie

Od powstania diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej władze rosyjskie starały się ingerować w nominacje biskupie oraz utrudniały, a wręcz uniemożliwiały bezpośrednie kontakty biskupów ze Stolicą Apostolską. Nigdy w czasie istnienia diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej, Stolica Apostolska nie udzieliła żadnemu z imperatorów Rosji przywileju nominowania biskupów. Mimo to, zdarzało się, że władcy Rosji dokonywali takich nominacji bez zgody Stolicy Świętej. Władze rosyjskie żądały też składania przez biskupów przysięgi na wierność carowi Rosji. Postępowanie takie było nielegalne, ale tolerowane przez Stolicę Apostolską. Nominacje biskupów pomocniczych przebiegały identycznie, jak nominacje biskupów diecezjalnych, z tą jednak różnicą, że biskup diecezjalny miał prawo przedstawiania trzech kandydatów do nominacji biskupiej. W rzeczywistości nikt nie mógł być mianowany biskupem diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej, czy też biskupem pomocniczym, bez uzyskania akceptacji ze strony władz rosyjskich.

W XIX w. władze świeckie kontrolowały wszelkie kontakty biskupów ze Stolicą Apostolską, a bezpośrednie komunikowanie się z Rzymem było kategorycznie zabronione, pod groźbą sankcji. Mimo groźących surowych kar, biskupi diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej niejednokrotnie kontaktowali się bezpośrednio ze Stolicą Apostolską.

¹²⁸ BOUDOU. *Stolica Święta a Rosja*. T. 2. s. 346.

Zachowanie władz rosyjskich na terenach diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej w XIX wieku jest ewidentnym przykładem cesaropapizmu. Takie działania były motywowane, jak się wydaje, obawą przed wzrostem znaczenia Kościoła katolickiego, który wtedy mógłby jeszcze bardziej popierać dążenia niepodległościowe narodu polskiego.

Skróty:

- ADŁ – Archiwum Diecezjalne w Łomży, ul. Sadowa 3, 18-400 Łomża.
KRSWD – Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych.
RWROP – Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

BISHOPS OF THE DIOCESE IN AUGUSTÓW, I.E. IN SEJNY (1818-1925) AND THE HOLY SEE

S u m m a r y

What was an appointment procedure of the diocesan and coadjutor bishops? How can we characterize the contact possibilities of Polish bishops with the Holy See? Full answer for these questions requires considering the following context: canon law standards, different types of privileges granted by the Holy See, concordat agreements, Church particularistic law, denominational law as well the local customs. Important factor characterizing the mentioned issues is a degree of state interventions in internal issues of the Church. Example of good answer for the above questions is elucidation of the church-legal, historic-social and political situation of the diocese in Augustów, i.e. Sejny which was existing within the years of 1818-1925.

Słowa kluczowe: diecezja augustowska, diecezja sejneńska, Stolica Apostolska a Rosja, historia Kościoła katolickiego

Key words: diocese in Augustów, diocese in Sejny, the Holy See and Russia, history of the Catholic Church

Thum. Jarosław Sempryk